

УДК 346.91

Л. Ніколенко,доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права та публічного адміністрування
Маріупольського державного університету

ІНСТИТУТ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АПЕЛЯЦІЙНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРЬСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

Сучасні перетворення, які відбуваються в Україні, здійснення реформ практично в усіх сферах суспільного життя потребують глибокого осмислення щодо вирішення низки концептуальних проблем. Одним із важливих напрямів реформування варто визнати судово-правовий, який є особливим в умовах загострення політичної та економічної ситуації. Метою судово-правової реформи є створення незалежної, ефективної й відповідальної судової влади, якій довірятиме суспільство. Судово-правова реформа повинна здійснюватися комплексно та передбачати не тільки внесення змін до Конституції України, законодавства щодо судоустрою, а й удосконалення процесуального законодавства. Сьогодні ми спостерігаємо за проведенням конкурсу на посаду судді у Верховний Суд України, процесом добору суддів у місцеві суди тощо. На розгляді та обговоренні фахівців знаходяться проекти (№ 6232) Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК) України, Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу про адміністративне судочинство України. Варто підкреслити, що здійснення судово-правової реформи має забезпечуватися на державному рівні, тому що торкається всіх без винятку інтересів кожного та загалом усього суспільства. Вона повинна не тільки має базуватися на загальновізнаних міжнародних стандартах правосуддя, а й ураховувати кращий національний досвід.

Метою судового процесу є захист прав та охоронюваних законом інтересів, дотримання процесуальних гаран-

тій, прийняття судового акта, який би не тільки задовольняв учасників судового процесу, а й відповідав би меті й завданням господарського судочинства. Таке положення повністю узгоджується з доктриною правової держави та громадянського суспільства й роллю суду. Але якість судових актів у господарському судочинстві не бездоганна, що зумовлено низкою об'єктивних і суб'єктивних причин та умов. Апеляційне провадження спрямовано на виправлення помилок судів першої інстанції, забезпечення аналогічного підходу до застосування правових норм.

Питання перегляду судових рішень у господарському судочинстві розглядали в працях такі вчені, як О.А. Беляневич, С.Ф. Демченко, О.А. Ломакіна, О.П. Подцерковний, Д.Н. Притика, Т.В. Степанова та інші. Водночас наявні дослідження не розкривають усіх особливостей перегляду судових рішень в апеляційному провадженні в господарському судочинстві в умовах реформування судової системи, у тому числі з урахуванням інтеграційного чинника, що значно впливає на ефективність загалом судової системи.

Метою статті є аналіз основних положень, визначених проектом ГПК України щодо перегляду судових рішень в апеляційному провадженні й визначення особливостей розвитку інституту апеляційного перегляду в сучасних умовах реформування господарського судочинства.

Апеляційне провадження є одним із найбільш поширених у сучасному судоч-

чинстві засобів оскарження судових рішень. Такий засіб оскарження судових рішень існує, зокрема, у Великобританії, Франції, Бельгії, Німеччині, Австрії, США тощо. Напрями розвитку інституту апеляційного перегляду в Україні повинні враховувати міжнародні стандарти, які використовуються в інших країнах уже багато років.

Стаття 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. зазначає, що кожен, чії права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

Стаття 129 Конституції України підкреслює, що однією з конституційних засад судочинства визнано забезпечення права на апеляційний перегляд справи й у визначених законом випадках на касаційне оскарження судового рішення [1]. Указана норма є загальною стосовно законодавства щодо судоустрою та господарського процесуального законодавства, в якому встановлені процесуальний порядок, підстави й межі її реалізації. Визначення в Конституції України цієї норми зумовлено передусім застосуванням в Україні міжнародних стандартів, з метою побудови демократичної та правової держави, а також інтегруванням України в європейське співтовариство.

Стаття 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. закріплює за учасниками судового процесу й іншими особами право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках на касаційне оскарження судового рішення [2]. Але конкретний порядок реалізації права на апеляційний перегляд установлює ГПК України в розділі XII, який передбачає механізм апеляційного провадження. В умовах реформування судочинства розроблений Проект ГПК України, який містить розділ VI «Перегляд судових рішень», главу 1 «Апеляційне провадження» [3].

Якщо проаналізувати норми процесуального законодавства, то можна зробити висновок, що передумовою права на апеляційний перегляд є дотримання строку, встановленого для подання апеляційної скарги; подання апеляційної скарги уповноваженою особою; подання апеляційної скарги на судові рішення (ухвалу), що підлягає апеляційному оскарженню.

Щодо строку подання апеляційної скарги, то у Проекті ГПК України, порівняно з чинним ГПК України, він збільшений. Стаття 257 Проекту ГПК України зазначає, що апеляційна скарга на рішення суду подається протягом двадцяти днів, а на ухвалу суду – протягом десяти днів із дня його (її) проголошення. Чинний ГПК у статті 93 зазначає, що апеляційна скарга подається на рішення місцевого господарського суду протягом десяти днів, а на ухвалу місцевого господарського суду – протягом п'яти днів із дня їх оголошення місцевим господарським судом. Збільшення строку є позитивним моментом, тому що дає змогу особам, які мають право на апеляційну скаргу, належним чином підготуватися до апеляційного перегляду.

Право на апеляційне оскарження мають, згідно зі статтею 255 Проекту ГПК України, учасники справи, особи, які не брали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права та (або) обов'язки. Стаття 42 визначає учасників справи: сторони, треті особи, органи й особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Тобто склад осіб, які мають право на апеляційне оскарження, практично не змінився.

Об'єктом апеляційного оскарження є рішення суду першої інстанції. Ухвали суду першої інстанції оскаржуються в апеляційному порядку окремо від рішення суду лише у випадках, передбачених статтею 256 Проекту ГПК України. Оскарження ухвал суду, які не передбачені статтею 256 Проекту ГПК України, окремо від рішення суду не допускається. Варто підкреслити, що значно збільшений перелік ухвал, які можуть бути оскаржені окремо від рішення.

Заперечення на ухвали, що не підля-

гають оскарженню окремо від рішення суду, включаються до апеляційної скарги на рішення суду. Тобто з Проекту ГПК України можна зробити висновок, що питання про прийняття до провадження апеляційної скарги, яка подана на ухвалу, не може бути оскаржена окремо від рішення суду, вирішує апеляційний господарський суд, тому що, згідно з установленими нормами, всі питання, пов'язані з прийняттям апеляційних скарг, належать до компетенції суду апеляційної інстанції.

Право на апеляційне оскарження здійснюється шляхом дотримання вимог щодо форми і змісту апеляційної скарги, а також порядку реалізації такого права.

Апеляційна скарга – це письмове звернення особи, яка наділена правом на апеляційне оскарження, подане в межах строку й у порядку, визначених процесуальним законодавством, до апеляційного господарського суду з вимогою здійснення перевірки прийнятого судового акта місцевого господарського суду з метою виявлення та виправлення судової помилки й забезпечення законності та обґрунтованості судового акта.

У Проекті ГПК України чітко визначено, що повинна містити скарга, й окреслено вимоги до її належного оформлення (стаття 259). Тобто сутність скарги полягає в доведенні незаконності та (або) необґрунтованості рішення або ухвали (неповноти встановлення обставин, які мають значення для справи, та (або) неправильності встановлення обставин, які мають значення для справи, внаслідок необґрунтованої відмови в прийнятті доказів, неправильного їх дослідження чи оцінювання, неподання доказів із поважних причин і (або) неправильного визначення відповідно до встановлених судом обставин правовідносин тощо). Особа, яка подає апеляційну скаргу, повинна довести свої вимоги. Якщо до скарги додаються додаткові докази, то особа повинна підтвердити неможливість їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від неї.

Особливістю подання апеляційної скарги є те, що, згідно з Проектом ГПК

України, апеляційна скарга подається безпосередньо до суду апеляційної інстанції (стаття 258). Це позитивні зміни, які передусім спрямовані на оперативний та ефективний розгляд справи, але виникає питання щодо механізму передання справи із суду першої інстанції до апеляційної інстанції.

Щодо залишення апеляційної скарги без руху (стаття 260), то ця норма є новою для господарського процесуального законодавства, вона базується на підставі виконання принципу оперативного розгляду справи. Усі підстави, з яких апеляційна скарга залишається без руху (статті 175, 261 Проекту ГПК), можна зарахувати до категорії легко усунених незначних процесуальних порушень протягом установленого строку. Положення про залишення скарги без руху необхідне в господарському судочинстві України для того, щоб не позбавляти особу, яка подала апеляційну скаргу й допустила незначні процесуальні порушення при цьому, права на апеляційне оскарження, оскільки повернення апеляційної скарги не призупиняє та не продовжує строк на подання апеляційної скарги. Строк на подання апеляційної скарги, який пропущений унаслідок повернення її господарським судом, як правило, не відновлюється. У результаті в разі повернення господарським судом апеляційної скарги заявник звичай пропускає строк на її подання й утрачає право на оскарження судових актів господарського суду першої інстанції. Принципово важливим є той факт, що всі випадки залишення скарги без руху регламентовані ГПК України, і господарський суд не може застосовувати відповідні положення на власний розсуд. Залишення апеляційної скарги без руху є більш м'якою реакцією господарського суду на порушення, допущені під час подання заявником апеляційної скарги, ніж її повернення. У разі повернення апеляційної скарги для заявника виникає низка несприятливих наслідків: по-перше, повернення апеляційної скарги не призупиняє й не продовжує строк на її подання; по-друге, процесуальний

строк розгляду апеляційної скарги починається тільки з дати повторного надання скарги до суду. У разі ж виконання вказівок господарського суду, згідно з ухвалою про залишення апеляційної скарги без руху, скарга вважається поданою в день її первинного надання до суду. Тому застосування категорії «залишення без руху» розцінюється як крок щодо спрощення процедури подання скарги в господарському судочинстві та одночасно як забезпечення права на судовий захист осіб, які допустили під час подання скарги незначні процесуальні порушення.

Завжди актуальним залишається питання стосовно межі перегляду справи в суді апеляційної інстанції. Проект ГПК України в статті 270 установлює, що суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними в ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів і вимог апеляційної скарги. Частина 4 цієї статті встановлює виняток, згідно з яким суд апеляційної інстанції не обмежений доводами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення, або неправильне застосування норм матеріального права. Можна зробити висновок, що суд апеляційної інстанції обмежений доводами та вимогами апеляційної скарги. Це положення базується на міжнародних стандартах змагального процесу. Крім того, здійснення перегляду виключно в межах апеляційної скарги зберігає результати судового розгляду в суді першої інстанції, внаслідок чого зростає роль такого розгляду. Це примушує сторони ретельно готувати весь процесуальний матеріал і надавати його судді суду першої інстанції, тим самим здійснюється розвантаження суду другої інстанції та посилюється авторитет суду першої інстанції. Положення стосовно того, що суд апеляційної інстанції досліджує докази, які стосуються фактів, на які учасники справи посилаються в апеляційній скар-

зі та (або) відзиві на неї, має позитивну роль, тому що обмеження щодо надання до суду апеляційної інстанції нових доказів прискорюють судовий процес, зумовлюючи тим самим швидке прийняття судового рішення і зменшуючи додаткові витрати.

Стосовно повноважень щодо вирішення питання про прийняття апеляційної скарги до провадження апеляційний господарський суд виносить ухвалу про прийняття апеляційної скарги до провадження; залишає апеляційну скаргу без руху; повертає апеляційну скаргу; відмовляє у відкритті апеляційного провадження.

Проект ГПК України містить статтю 267, що надає особі, яка подала апеляційну скаргу, право доповнити чи змінити її протягом строку на апеляційне оскарження. Але це суперечить самій сутності апеляційного провадження та принципу неповної апеляції, який установлений в іншій статті. Тому вбачається недоцільним надання права змінювати або доповнювати апеляційну скаргу, якщо вона вже прийнята до провадження. Якщо особи, які мають право на подання апеляційної скарги, будуть знати, що вони не можуть унести будь-які зміни або доповнення до скарги, то вони більш уважно будуть готувати документи до апеляційного перегляду. Виключення цієї норми з Проекту ГПК України прискорить оперативність судового розгляду й підвищить його ефективність.

Щодо порядку розгляду апеляційної скарги, то викликає зауваження стаття 271 стосовно проведення судових дебатів в апеляційному провадженні (хоча судові дебати не можуть бути притаманні господарському судочинству взагалі). Господарське судочинство – це судочинство, яке спрямовано на оперативний і документальний розгляд справ. Стаття 219 Проекту ГПК України зазначає, що в судових дебатах виступають із промовами (заключним словом) учасники справи. Тому виникає питання: про яку промову або заключне слово можемо говорити в апеляційному провадженні, яке здійснюється виключно в установлен-

них і визначених межах, а також уже на підставі встановлених судом першої інстанції доказів. Тому все, що пов'язано із судовими дебатами, має бути виключено з Проекту ГПК України.

Позитивним є встановлення частиною 10 статті 271 Проекту ГПК України спрощеного провадження. Стаття встановлює, що апеляційні скарги на рішення господарського суду у справах із ціною позову менше ніж п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім тих, які не підлягають розгляду в порядку спрощеного позовного провадження, розглядаються судом апеляційної інстанції без повідомлення учасників справи.

Проект ГПК України визначає повноваження суду апеляційної інстанції, які особливо не зазнали змін. Заслужує на увагу встановлення окремих статей щодо визначення підстав для скасування судового рішення та ухвалення нового рішення або зміни рішення; судового рішення із закриттям провадження у справі або залишенням позову без розгляду; судового рішення й направлення справи для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю; ухвали суду, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направлення справи для продовження розгляду до суду першої інстанції.

На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що апеляційне провадження є традиційним інститутом, який відіграє важливу роль для реального захисту та відновлення прав визначених суб'єктів, маючи певні ефективно діючі інструменти для здійснення фактично-правової перевірки судових актів судів першої інстанції. Апеляційне провадження є сукупністю послідовно вчинюваних дій управненими особами й господарським судом для перевірки законності та обґрунтованості судових рішень, з метою захисту порушених або оспорюваних прав та охоронюваних законом інтересів учасників господарського судочинства. Проект ГПК України стосовно інституту перегляду судових рішень в апеляційному провадженні загалом містить норми,

які позитивно вплинуть на його розвиток і становлення, але деякі норми мають бути виключені.

Ключові слова: апеляційне провадження, апеляційний перегляд, господарське судочинства, судова-правова реформа, перегляд, апеляція.

Стаття присвячена дослідженню інституту перегляду судових рішень в апеляційному провадженні в умовах реформування господарського судочинства. Проаналізовано Проект Господарського процесуального кодексу України щодо інституту апеляційного провадження, надана характеристика норм і запропоновані положення щодо вдосконалення Проекту.

Статья посвящена исследованию института пересмотра судебных решений в апелляционном производстве в условиях реформирования хозяйственного судопроизводства. Проанализирован Проект Хозяйственного процессуального кодекса Украины, предоставлена характеристика норм и предложены положения по усовершенствованию Проекта.

The article is devoted to the investigation of the institution of review of court decisions in the appellate proceedings in the conditions of reforming economic court proceedings. The project analyzed Commercial Procedure Code of Ukraine regarding the institute appeal proceedings, the characteristics of the proposed regulations and provisions for improving project.

Література

1. Конституція України: Прийнята на Всесії Верховної Ради України 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402 // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. – Ст. 545.

3. Проект Господарського процесуального кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jrc.org.ua/upload/steps/7ef4386dc5583ddd286cee1cbb111735.pdf>.

